

It is concluded that by outlining a the stage of approving the actual Ukrainian aspectual thought, grammars beginning of the twentieth century, important forefront of which is and the «Grammar Ukrainian language» IS Nechuya-Levitsky, have made a significant contribution in the process of «growing» the theory in the Ukrainian-soil.

Key words: *grammar, verb, aspectuality, aspect, perfect, imperfect, aktionsart.*

УДК 811.161.2'373.72

Валентна КАЛЬКО

ПОВІСТЬ «КИЇВСЬКІ ПРОХАЧІ» ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ЕКСПРЕСИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ

У статті описано експресивні мовленнєві акти, представлені у повісті І. С. Нечуя-Левицького «Київські прохачі», з'ясовано специфіку їхньої вербалізації. Одним із найпоширеніших експресивних мовленнєвих актів є втішання, яке здійснює позитивний вплив на психоемоційну сферу адресата. Ще одним мовленнєвим актом, спрямованим передовсім на психоемоційний вплив, є скарга, мета якої – викликати в адресата співчуття чи гнів на винуватця ситуації. У повісті це скарги-прохання про допомогу: суб'єкт жаліється людям, які, на його думку, перебувають у кращому становищі, ніж він, і тому розраховує на те, що йому допоможуть. Вибачення в дискурсі І. С. Нечуя-Левицького, як, імовірно, й в українській етнокультурі є поліінтенційним мовленнєвим актом, у якому поєднано комунікативні наміри виправдання, визнання власної вини, вираження емоційного стану мовця. Похвалу кваліфіковано як позитивну реакцію на дії та вчинки, основна її ознака – експліцитність: адресант має намір похвалити, його мовленнєві дії інтенційні. Мовленнєвий

акт похвали корелює з компліментом, який як ритуальна форма позитивної оцінки партнера теж реалізує інтенцію ввічливої любов'язності. Інвективні мовленнєві акти мають на меті дискредитувати адресата. Найпоширенішим серед них є образа – мовленнєвий акт, здійснюючи який, мовець ображає, принижує адресата.

Ключові слова: мовленнєвий акт, експресивне висловлення, іллокутивна мета, утішання, вибачення, скарга, похвала, комплімент, інвектива.

Постановка проблеми. Експресивність мовлення належить до центральних і досить популярних лінгвістичних проблем, оскільки вона пов'язана з емоційним ставленням мовця до адресата та змісту повідомлення. Експресивні мовленнєві акти, виражаючи психологічні стани комунікантів, мають особливу соціальну, культурну значущість. Але, незважаючи на окремі досягнення в царині їхнього вивчення, донині залишається ще безліч лакун, що чекають заповнення дослідженнями експресивних інтенцій мовця, взаємодії адресанта й адресата, впливу комунікативної ситуації, а також психолого-лінгвістичних особливостей учасників спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше клас експресивних мовленнєвих актів виокремили Дж. Остін та Дж. Сьорль. Загалом у сучасній лінгвістичній генології комплексно проаналізовано такі експресивні мовленнєві жанри як утішання (Ф. С. Бацевич, М. Ю. Федосюк, О. О. Ханський та ін.), співчуття (Ю. В. Казачкова, А. Вежбицька та ін.), умовляння (М. Ю. Федосюк, Н. І. Формановська та ін.), незгоди (Л. В. Кардаш, О. В. Кардащук, Л. І. Кислякова, Н. Г. Озерова та ін.), компліменту (Н. О. Бігунова, О. С. Іссерс, В. І. Карасик, І. С. Морозова, І. Ю. Шкіцька та ін.), догани (О. О. Євтушенко, І. Г. Дьячкова та ін.), осуду (О. П. Черняк, Д. Л. Шалацький та ін.) тощо. Незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких з'ясовано особливості експресивних мовленнєвих актів, лінгвістичного осмислення потребують твори українського письменства, у яких відзеркалено загальні комунікативні такти й стратегії етносу. Актуальність порушених у статті проблем зумовлена загальною тенденцією сучасного мовознавства до аналізу системи мовлення як невід'ємного складника людського життя. Саме І. Нечуй-Левицький одним із перших в українській літературі створив живий та яскравий

образ епохи, «дав низку яскравих типів з добре відомого йому життя народу та верств до народу близьких» [8, с. 140], тому вивчення його творів крізь призму теорії мовленнєвих актів дасть змогу глибше осягнути комунікативний кодекс українців, специфіку ведення комунікації, особливості здійснення стратегій і тактик спілкування тощо.

Мета статті – опис експресивних мовленнєвих актів, представлених у повісті І. С. Нечуя-Левицького «Київські прохачі», з'ясування специфіки їхньої вербалізації.

Виклад основного матеріалу. Оскільки експресивні мовленнєві акти спричинені загальними конвенціями і є специфічними соціальними ритуалами, то в лінгвістичній літературі їх визначають як ритуальні мовленнєві акти [2], конвенційно-етикетні формули [4, с. 506], формули мовленнєвого етикету [15, с. 11], етикетні мовленнєві акти [10, с. 72], соціальні мовленнєві акти [12, с. 61], етикетні дії [9, с. 45] тощо. Проте якби не були названі мовленнєві дії, віднесені в стандартній теорії мовленнєвих актів до групи експресивів, їх потрібно виокремлювати на ґрунті спільності іллокутивної мети: висловити почуття або установки. Дж. Сьорль, виокремлюючи експресиви, визначає їхню іллокутивну мету як висловлення психологічного стану, заданого умовою щирості щодо стану речей, визначеного пропозиційним змістом [19, с. 96]. О. М. Вольф, об'єднуючи емотивні й емотивно-оцінні мовленнєві акти в групу оцінних, вважає, що в перших оцінка «зосереджена в царині мовця», а другі «орієнтовані на співрозмовника» [2, с. 175–176]. Іллокутивна мета мовленнєвих актів оцінки, на думку О. М. Вольф, полягає у вираженні емоційного стану мовця і / або здійсненні емоційного впливу на слухача, спрямованого на схвалення або засудження [2, с. 167]. Водночас дослідниця вважає, що критерієм для зарахування тих чи тих висловлень до оцінних мовленнєвих актів є перлокутивна мета, пов'язана з наміром мовця викликати емоційний ефект.

Експресиви пов'язані між собою спільністю перлокутивного ефекту, що полягає в позитивному налаштуванні адресата до мовця. Найзагальніше суть експресивного мовленнєвого акту можна сформулювати так: мовець щиро і з експресією звертається до адресата, висловлюючи певний пропозиційний зміст, пов'язаний із особою слухача. Докладний аналіз різних класифікацій експресивних мовленнєвих актів представлено в роботах В. В. Богданова [5,

с. 25–27; 6, с. 41–58], який пропонує власну таксономію іллокутивних актів, побудовану за дихотомічною ознакою. Відповідно до цієї класифікації, експресиви становлять клас неінституційних, неспонукальних, «психологічних» мовленнєвих актів. До них належать: подяки, вибачення, співчуття, привітання, вітання, похвала, скарга, голосіння. Несхвалення, докори, лайка і навіть образи, на думку М. Я. Гловінської, також можна вважати експресивами на підставі вираження негативної оцінки мовцем адресата або ситуації [7, с. 196]. Іллокутивна мета експресивів – реакція на поведінку, власну чи чужу, а також висловлення ставлення до адресата.

Одним із найпоширеніших мовленнєвих актів у повісті «Київські прохачі» є втішання, мета якого – здійснити позитивний вплив на психоемоційну сферу адресата. На думку Ф. С. Бацевича, воно найчастіше пов'язане із умовлянням, співчуттям, заспокоєнням, обнадіюванням, проханням, підбадьорюванням, переконуванням, порадою [3, с. 148]. Мовленнєвий жанр утішання як комунікативну подію можна вважати сюжетом, що починається звертанням до адресата, а завершується констатацією дієвості мовного впливу (позитивного чи негативного) [3, с. 156]. Спробу створення типології тактик утішання і мовних засобів їхнього втілення здійснили М. Ю. Федосюк [16] та Ф. С. Бацевич [3]. Використовуючи класифікації дослідників, у повісті І. С. Нечуя-Левицького виокремлюємо такі тактики мовленнєвого жанру втішання:

1) те, що трапилося із адресатом – випробовування Богом, вищими силами, долею: – *В мене є ліжко; стоїть і тапчанчик. Будете спати на тапчані. Побудете, поживете, а там, що бог дасть. Сякого-такого поживку постаче в мене і для вас, і для мене*, – сказала добра Майбородиха; – *Не журіться, Ольго Семенівно!* — сказала Уляся, – *бог дасть, що таки десь напитаєте собі місце;*

2) подія відбулася, нічого змінити вже не можна, слід змиритися з нинішнім станом речей: – *Не плач, серце, не журись! Якось воно та буде;* – *Та годі, серце, тобі плакати! Якось уладнаємо цю справу;*

3) значення події не потрібно перебільшувати: це типовий випадок, у адресанта було ще гірше: – *Не ви перші й, надіюсь, не ви останні. На все божя воля! У мене було ще не таке,* — говорила Майбородиха *сливе крізь сльози, згадавши, як і вона сама колись ходила з торбами під монастирі та до Печер жебрати;* – *Не плач, серце! Не*

вдавайсь дурнісінько в тугу!; А ти кинь лихом об землю та не вдавайсь в печаль дурнісінько;

4) із негативного стану адресата можна мати певну користь: – *Хоч матимете невелику плату, але ж зате матимете свою опрічну кімнатку й харч, житимете собі нарізко од усіх;*

5) все минулося, найстрашніше позаду, потрібно думати про майбутнє: – *Не журіться, Ольго Семенівно! – сказала Уляся, – бог дасть, що таки десь напитаєте собі місце. Спитаю в своїх товаришок та класних дам, може, вони й напитають вам службу;*

6) нині все гаразд, звичний порядок не порушено: – *Ну, чого ж ти, усе добре, то тільки так кажуть: а що люде блемсають язиками, тому не завжди йми віри. Я вже в цьому пересвідчився;*

7) вселяння впевненості, надії на майбутнє: – *Завтра, серце, не йдіть до Печер, бо там не нажебраєте багато: завтра правитимуть акафист святій Варварі в Михайлівському монастирі. Йдіть туди та ставайте поруч з тим добрим дідком. Він зветься Денис Полікарпович, а на прізвище він Кміта. Я його давно знаю. Це плохута чоловік, і вас не жене з місця коло брами. А тим часом, може, наш отець Онуфрій десь таки напитає для вас службу – чи в лазареті, чи в якомусь там приюті для вбогих... Не журіться й не впадайте в тугу надаремно, бо туга – це один з семи смертельних гріхів, – втішала Майбородиха; – От ви й задумались, – обізвалась Галецька, – і я вгадаю – чого. Ви ще молоденькі і вам ще не час задумуватись над людським життям. Ваша доля ще повсякчас сміється до вас, і, дай боже, щоб вона сміялась до вас і довіку!; – Не журись надаремно! Ще твоє цвіте, а їх в'яне. Ти ж ще саме в цвіту!*

Ще одним мовленнєвим актом, спрямованим передовсім на психоемоційний вплив, є скарга, мета якої – викликати в адресата співчуття чи гнів на винуватця ситуації [7, с. 166; 18, с. 28, 17, с. 117]. Т. В. Шмельова виокремлює три різновиди скарги: скарга1 – «оцінний мовленнєвий жанр, спрямований на співчутливого адресата, готового утішати»; скарга2 – «імперативний жанр, орієнтований на адресата, наділеного повноваженнями і тому здатного змінити ситуацію»; скарга3 – «інформативний жанр, адресат отримує недоступну або таємну інформацію і діє на власний розсуд» [18, с. 28]. У повісті «Київські прохачі» висловлення-скарги відповідають скарзі1 у класифікації Т. В. Шмельової, це скарги-прохання про допомогу, суб'єкт жаліється

людям, які, на його думку, перебувають в кращому становищі, ніж він, і тому розраховує на те, що йому допоможуть, пор.: – *Я прибула напитувати собі будлі-якого місця, бо я нігде не маю пристановища. Я хочу стати за няньку або за економку, бо я, бачте, безприхильна й безпричальна удова. Нема мені до кого й прихилитись...*

Дж. Сьорль вважає вибачення стандартним прикладом експресивних мовленневих актів, іллокутивна мета яких спрямована на «вираження названого в умовах щирості стану, пов'язаного з позначеним пропозиційним змістом дійсного стану речей». Експресивам, на думку дослідника, не притаманна установка на зовнішній світ, оскільки мовець не намагається «ані змінити світ відповідно до слів, ані підпорядкувати слова відповідно до світу» [19, с. 34]. Ми вважаємо, що вибачення в дискурсі І. С. Нечуя-Левицького, як, імовірно, й в українській етнокультурі є поліінтенційним мовленневим актом, у якому поєднано комунікативні наміри виправдання, пор.: – *Ви, пані, йому вибачте. Він вже дорослий, навіть літній парубок, і все тільки думає за те, щоб женитись та ще й не просто, а посватати багатирку та ще й дуже гарну, бо, псяюха, хоч і вдався нетяма, й навіть без клепки в голові, але дуже лицяється до гарних паннів; визнання власної вини, напр.: – *Вибачайте! Це, певно, я не потрапив... не туди зайшов... Бувайте здорові! Вибачайте! я помиливсь! – мимрив збентежений хлопець, запихуючись; вираження емоційного стану мовця, пор.: – Ви, Ольго Семенівно, вибачайте мені, що я вчора чіплялась до вас реп'яхом. Мені тепер, господи, як сором! Але я... Ет! Про себе мені нема чого й казати. Я людина вже пропаца навіки. Ви мені не подивуйте.* Вживання вибачення як самостійного мовленневого акту, зазвичай, зумовлено специфічною ситуацією: мовець просить пробачення в адресата за певну реальну провину.*

Похвалу потрібно кваліфікувати як позитивну реакцію на дії та вчинки, основною її ознакою є експліцитність: адресант має намір похвалити, його мовленнєві дії інтенційні. Загалом цей мовленнєвий акт оцінює попередні вчинки адресата, тому, на думку Н. А. Трофимової [14, с. 188], суттєвим моментом є його каузальність. Каузаторами для здійснення похвали в повісті «Київські прохачі» є:

1) моральні риси адресата, напр.: — *Одже я, ходячи сюдою, таки частенько бачу вас, як ви подаєте милостинку божим старцям. Ви, певно, добра людина, — сказав Кміта; — А господиня дуже*

хвале Літостанського, каже, що кращої, моторнішої і добрішої людини, надісь, і в світі нема;

2) розумові здібності, пор.: — *Ви ж, як я бачу, людина з добрим розумом, — сказала Галецька;*

3) вміння пристосовуватися до життєвих обставин, напр.: — *От ти так здатніший до того, бо, мабуть, ти й вродився лисицею. Вмієш і голівоньку набік схилить, й очки підсолодить, жалібно скиглити, і любенько вклонитись, і солоденько примовлять. Ти дійсно старцем вродився і вдався.*

Як зауважує Н. А. Трофимова, граничний вияв похвали – самопохвала, мовленнєвий акт, у якому суб'єкт і об'єкт оцінки збігаються – мовець позитивно оцінює сам себе [14, с. 193]. Її мета – справити на адресата гарне враження, мовець вважає, що «інші будуть про нього краще думати» [1, с. 343]. Оскільки відкрита самопохвала засуджується, то позитивна самооцінка виражена найчастіше непрямо і приховано, пор.: – *З мене либонь вийшов би добрий урядовець або писар, бо моя рука в письмі дуже гарна* або іронічно, напр.: – *Бо я цікавий, та таки й добрий проноза вдався зроду, то і вмикуюсь в усякі справи. Недурно ж наш рід продражнено Кмітами. З мене таки й справді добрий кміта! І люблю, і вмію кмітять за людьми та й за всім. Я ніколи нічого не робив так собі, назря.*

Мовленнєвий акт похвали корелює із компліментом, який як ритуальна форма позитивної оцінки партнера теж реалізує інтенцію ввічливої люб'язності. На відміну від похвали квазіінтимність стосунків у компліменті нейтралізована. Зазвичай пряму чи непряму вказівку на успіхи в у компліменті мало представлено (або не представлено зовсім), почасти оцінка репрезентована абсолютно спонтанно, як безпосереднє вираження доброзичливого ставлення вона може поширюватися на об'єкти, що належать адресату і які не можуть розглядатися як досягнутий успіх. Комплімент як мовленнєвий акт широко представлений в повсякденному мовному спілкуванні, практично в усіх мовних спільнотах обмін компліментами є загальноприйнятою стратегією ввічливості. Як правило, комплімент визначають як ритуалізовану (не завжди щирі) оцінку об'єктів, безпосередньо пов'язану із партнером комунікації, здійснюючи яку, мовець прагне переконати адресата у своїй повазі. Такий підхід не враховує, на нашу думку, прототипного поняття

«справжнього» компліменту, під яким слід розуміти висловлювання захоплення позитивними рисами людини, оціненими як щось дане природою, унікальне. Тому комплімент як один із мовних засобів ввічливості – це «висловлення, спрямоване на ефективність комунікації, що містить невелике перебільшення позитивних рис і чеснот людини» [12, с. 216–116]. Умовою для здійснення мовленнєвого акту компліменту є позитивна оцінка мовцем різних референтних чи віртуальних іміджевих ознак як особи слухача, так і його діяльності в широкому розумінні. Досліджуваний матеріал уможливило виокремлення таких причин виникнення компліменту:

1) зовнішній вигляд співрозмовника, такі мовленнєві акти адресовані передовсім жінкам, напр.: – *Ой гарна ж суконька! Ви добре добрали собі колір до лиця. В вас карі очі та чорні брови. Вам дуже пристає до лиця зелене або біле. І мені найкраще прилягає або зелений, або білий колір. Було як уберусь в біле, чи на бал, чи на Великдень на утрєню, чи що, то й сама себе ледве впізнаю в дзеркалі;* – *В вас стали інші очі, інший погляд, либонь ви тепер не та давніша, передніша людина,* – сказав Кміта. – *Передніше колись ви були ніби темні на очі, а це одразу неначе взір вернувся до вас. Ви й посвіжішали на виду, й покращали. І обличчя в вас стало веселіше!;* – *От тобі й на! Навіщо ж мені дурить? Ти ж красунь з лиця на весь Поділ.*

2) внутрішні особливості співрозмовника: – *Ви ж, як я бачу, людина з добрим розумом,* – сказала Галецька;

3) професійні риси адресата: – *З Лукії Наркисівни і справді вийшов би прецікавий та прєвеселий столоначальник. Я був би радніший служити в її столі, ніж в нашого нудного та вередливого начальника...*

М. Ю. Федосюк серед мовленнєвих актів, які «тією чи тією мірою пов'язані з вираженням негативної оцінки», виокремлює такі: осуд, звинувачення, образа, зауваження, докір і догана [16, с. 114–115]. М. Я. Гловінська, докладно описуючи дію зі значенням «докоряти», об'єднує в один мовленнєвий акт осуд, докір і образу [7, с. 196]. Ми, слідом за Н. А. Трофимовою, використовуємо поняття інвективні мовленнєві акти, у яких основне іллокутивне навантаження має концепт «образа» як сукупність вербалізованих етнокультурних уявлень, які в мовленні призводять до оцінного дисбалансу між максимією соціальної репрезентації та максимією соціальної самоідентифікації мовної особистості [14, с. 215]. У повісті «Київські прохачі»

також широко представлено інвективні мовленнєві акти, прагматична мета – яких дискредитувати адресата. Найпоширенішим серед них є образа – мовленнєвий акт, здійснюючи який, мовець має на меті образити, принизити адресата, унаслідок мовленнєвої агресії понижуючи соціальний статус через моральний вплив на інтелектуальну діяльність. Образа як спосіб агресивної поведінки виникає під впливом негативних емоцій: гніву, презирства, відрази, роздратування, обурення тощо, – і завжди характеризується використанням інвективної лексики, до якої належать слова і висловлення з експресивним забарвленням, призначення яких – у грубій, принизливій, цинічній формі образити адресата. У мовленнєвих актах образи І. С. Нечуй-Левицький вміло використовує пейоративну лексику, це передовсім лайливі слова, напр.: – *Пішла геть, **паскудо**, отуди далі!*; – *Твоє місце он тамечки між отими сліпими бабами та **мугирями**, де стоїть ота вся **каліч!** Ото **подла!** **присурганилась**-таки, сюди! Як **штовхну** тебе в потилицю, то **рачки** полізеш отуди по сходах наниз; зооморфні метафори, напр., – *Ти, стара **псяюхо**, чого тут примостилась!* – *забубонів він стиха й **штурхнув** Галецьку під бік кулаком так, що в неї й дух забило*; прокльони, напр., – *І ці не ткнули ані шага! Ото **подлі!** **Бодай вас свята земля живцем поглинула!** – лаялись навздогінці паніям злостиві діди з досади.**

Висновки. В. М. Русанівський справедливо зауважує, що І. С. Нечуй-Левицький «орієнтувався на мову фольклору, але провідне місце серед його зображальних засобів відіграла мова «баби Параски й баби Палажки». Недаремно чоловіки в його повістях майже безмовні (за винятком грека Кіпрінідоса з «Афонського пройдисвіта»)» [11, с. 238]. Можливо, саме це до певної міри пояснює панування експресивних мовленнєвих актів у повісті «Київські прохачі», найпоширенішими серед яких є утішання, вибачення, похвала, комплімент, скарга, інвектива. Результати проведеного дослідження дають змогу окреслити ефективні шляхи гармонізації комунікативного процесу за допомогою експресивних висловлень. Перспективним вбачається подальше дослідження експресивних мовленнєвих актів у етнокультурному й гендерному аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян // Апресян Ю.Д. Избранные труды. – Т. 2. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 766 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : навч. посіб. / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2006. – 248 с.
3. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : URSS, 2006. – 228 с.
4. Золотова Г. А. О перспективах синтаксических исследований / Г. А. Золотова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 46. – № 6. – 1986. – С. 123–134.
5. Богданов В. В. Классификация речевых актов / В. В. Богданов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1989. – С. 27–37.
6. Богданов В. В. Речевое общение: прагматические и семантические / В. В. Богданов аспекты. – Л. : ЛГУ, 1990. – 86 с.
7. Гловинская М. Я. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов / М. Я. Гловинская // Русский язык в его функционировании. – М., 1993. – С. 158–218.
8. Ефремов С. Иван Левицкий-Нечуй / С. Ефремов. – К. : Слово, 1924. – 191 с.
9. Карасик В. И. Семантика этикетного действия / В. И. Карасик // Действие: лингвистические и логические модели. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1991. – С. 45–46.
10. Поспелова А. Г. Функциональный аспект изучения речевых актов: иллюкутивно-интерактивная характеристика / А. Г. Поспелова // Трехаспектность грамматики (на материале английского языка). – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1992. – С. 67–75.
11. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Підручник / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 392 с.
12. Рябцева Н. К. Мысль как действие / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка: модели действия. – М. : Наука, 1992. – С. 29–40.
13. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації / О. О. Селіванова. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
14. Трофимова Н. А. Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе. Семантический, прагматический, грамматический анализ: Монография / Н. А. Трофимова. – СПб. : Изд-во ВВМ, 2008. – 376 с.
15. Формановская Н. И. Употребление русского речевого этикета / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 1984. – 198 с.
16. Федосюк М. Ю. Исследование средств речевого воздействия и теория жанров речи / М. Ю. Федосюк // Жанры речи. – Саратов, 1997. – С. 66–88.
17. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров / М. Ю. Федосюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 5. – С. 102–120.
18. Шмелева Т. В. Речевой жанр. Возможности описания и использования в преподавании языка / Т. В. Шмелева // Russistik. Русистика. Научный журнал актуальных проблем преподавания русского языка. Berlin, 1990. – № 2. – С. 20–32.
19. Searle J. R. Ausdruck und Bedeutung / J. R. Searle. – Frankfurt a. M. : Suhrkamp, 1982. – 211 s.

Одержано редакцією 14.01.2014 р.
Прийнято до публікації 27.01.2014 р.

Аннотація. Калько В. В. Повесть «Киевские просители» И. С. Нечуя-Левицкого в свете теории экспрессивных речевых актов. В статье описаны экспрессивные речевые акты, представленные в повести И. С. Нечуя-Левицкого «Киевские просители», установлена специфика их вербализации. Одним из самых распространенных экспрессивных речевых актов является утешение, которое оказывает положительное влияние на психоэмоциональную сферу адресата. Еще одним речевым актом, направленным прежде всего на психоэмоциональное воздействие, является жалоба, цель которой – вызвать у адресата сочувствие или гнев на виновника ситуации. В повести это жалобы-просьбы о помощи: субъект жалуется людям, которые, по его мнению, находятся в лучшем положении, чем он, и поэтому рассчитывает на то, что ему помогут. Извинения в дискурсе И. С. Нечуя-Левицкого, как, вероятно, и в украинской этнокультуре является полиинтенциональным речевым актом, в котором сочетаются коммуникативные намерения оправдания, признания собственной вины, выражения эмоционального состояния говорящего. Похвалу квалифицировано как положительную реакцию на действия и поступки, основной ее признак – эксплицитность: адресант намерен похвалить, его речевые действия интенциональны. Речевой акт похвалы связан с комплиментом, который как ритуальная форма положительной оценки партнера тоже реализует интенцию вежливой любезности. Инвективные речевые акты имеют целью дискредитировать адресата. Распространенным среди них является обида – речевой акт, совершая который, говорящий оскорбляет, унижает адресата.

Ключевые слова: речевой акт, эмотивное высказывание, иллюкутивная цель, утешение, прощение, жалоба, похвала, комплимент, инвектива.

Summary. Kalko V. V. The story «The Kiev petitioners» I. S. Nechuya-Levitsky in the light of the theory of expressive speech acts. The article describes the expressive speech acts, presented in the story I. S. Nechuy-Levitsky «Kiev petitioners», set the specifics of their verbalization.

One of the most common expressive speech acts is the consolation which has a positive impact on the psycho-emotional sphere addressee. Another of speech act aimed primarily at the psycho-emotional impact, is the complaint, the purpose of which is to cause the recipient the sympathy or anger at the culprit of the situation. The story is a complaint, the request for assistance, the subject complains of people who, in his opinion, are in a better position than he is, and therefore expects that it will help. Apologies in discourse I. S. Nechuy-Levitsky, as is likely in the Ukrainian ethnic culture is many intetsionalny speech act, which combines the communicative intentions excuse admitting guilt, expression of the speaker's emotional state. Praise classified as a positive actions the and behavior, its main feature – explicitness: the sender intends to praise his speech intentional acts. Speech act of praise a correlate with the compliment, which is a ritual form a positive assessment of the partner also realizes the intention of polite courtesy. Invective speech acts are intended to discredit the addressee. The most common among them is an insult – a speech act, making that saying insults, humiliates the recipient.

Key words: *speech act, emotive utterance, illocutive purpose, consolation, forgiveness, complaint, praise, compliment, invective.*

УДК 811.161.2

Ірина ПУСТОВІТ

СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКІ ДІАЛЕКТНІ РИСИ В ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

У статті досліджено епістолярну спадщину Івана Нечуя-Левицького та виокремлено низку середньонаддніпрянських діалектних рис ідіостилю письменника. Звернено увагу на активну участь митця в тогочасній дискусії в періодиці про необхідність мовного унормування та на його негативну оцінку галицького правопису. Засвідчено, що Іван Нечуй-Левицький із глибоким усвідомленням ставився до діалектних елементів і розумів їхню роль у формуванні та функціонуванні